

Sík Sándor: Esztétika. Bp. [1943.] (Szent István Társulat.) I. A szépség. 327 l. II. A mű és a művész. 429 l. III. A művészet. 401 l.

Sík Sándor bár kis tükrű, de több mint ezer oldalon tárgyalja a horizontjába eső összes esztétikai kérdéseknek szinte áttekinthetetlen tömegét.

Figyelemmel van a fölmerülő kérdések tudománytörténeti előzményeire, bár nem törekszik teljességre. Csak helyeselni lehet, hogy az elért eredményeket felhasználja. Az ellentétes vagy párhuzamos felfogásokkal szemben azonban nem egyszer még engedékenyebb is kell lennie. Megtörténik azért, hogy olyan megoldások kerülnek nála egymás mellé, egymást mintegy kiegészítően, amelyek fölöslegessé teszik vagy néha ki is zárják egymást. Így, bár a művészetet jóval többnek tartja *utánzás*nál, ennek az elméletnek minden lehetőségét ki akarja meríteni és még az építészetre és a zenére is kiterjeszti a programzene határait is túl (I. 56—57.).

A *játékelmélet*nek is túlságos engedelményt tesz, midőn a játékot a művészet értelmének, igazi művoltának mondja (I. 61.). A játékkal szemben lényeges különbség az esztétikai tevékenység eredménye, az alkotás. Szerzőnk is érzi ezt, de csak az „alakítás” fogalmáig jut el.

A *kifejezés* fogalmának nagy jelentőségét is elismeri, de fejtegetéseinek eredménye mégis az, hogy az esztétikum ábrázolás is, kifejezés is, hirdetés is, alakítás is, de sem egyik, sem másik egymagában (I. 63.). Minket azonban nem tudott meggyőzni arról, hogy ezekben a fogalmakban volna annyi elhatároltság és önállóság (ábrázolás-alakítás, kifejezés-hirdetés), hogy egymás kiegészítő jelenlétét szükségképpen föltételeznék.

Szerzőnknek saját invenciója az *esztétikai aprióri*, melynek a legalapvetőbb szerepe van rendszerében; bár a fejtegetések közepe felé mintha a „személyi állandó” (érzelmi, gondolati, erkölcsi és egyéni állandó) váltaná fel (?) (II. 31—47.). Nagyérdemű szerzőnk figyelmét talán kikerülte, hogy ha alaposan szemügyre vesszük, az eltagadhatatlanul egy régi elméletnek más néven való felújítása. Azonos ez a különálló lelki tehetségek elméletével. Mai tudásunkkal tehát ellenkezik. Azért ha valljuk is az esztétika autonómiáját, ezt mindig relatív kell értelmeznünk. Az esztétikai élmények a lelki élet strukturális egészébe ágyazódnak bele és pszichológiailag is így kell megvilágítanunk.

Az elvet: qui bene distinguit, docet, sokhelyt kissé túlzásba viszi. Külön választja a *tartalom*, *tárgy* és *anyag* fogalmait. E fogalmak profilja mégsem válik szét egymástól elég éles konturral. A fogalmak és az anyag széthasogatása mellett még nehezebbé válik az áttekintés amiatt is, mert pl. a tartalom szónak második értelmét is adja; a „kifejezésnél” pedig éppen ötféle értelmet különböztet meg (II. 25.). Egy helyen egyébként a kifejezés fogalmát így határozza meg: „a *kifejezés* semmi más, mint az ábrázolásban megjelenő aktuális érzelmi tartalom” (tehát csak az érzelmeket lehet kifejezni,

például gondolatot már nem) (II. 23.). Viszont „az *ábrázolás* semmi más, mint az esztétikai élmény tárgyi tartalmának érzéki szemléletességbe való öntése (érzéki: tehát a költő nem ábrázolhat). A tárgy tehát (itt már) a külső valóság esztétikai képe (így a lírának nem lehet tárgya) (II. 14.). Végül a *jelentés* nem más, mint a „személyi állandónak“ az alkotásban, a műben, illetőleg a befogadásban való érvényesülése; első és legszembetűnőbb mozzanata a totális jelleg (II. 39.).

Metodikai szempontból egyik legfeltűnőbb tulajdonsága könyvünknek a fogalmak szigorú osztályozása. Azért mélyen sajnáljuk, hogy ezzel nincs mindig szerencséje. Csak természetes, hogy felsorolja a *szép* fajait 1. minőségi kategóriák és 2. fokozatok szerint. Az előbbi oldalon megkülönbözteti a jellemztes, hangulatos, festői és plasztikus; az utóbbi szerint a fogyatékos szépséget és a rútat. Mint tudjuk, az osztályozás feltétele a teljesség és egymás kizárása. Ezekből a szempontokból itt valahogyan hibát érzünk. A festői is, a plasztikus is lehet jellemztes és hangulatos is. Ezen fölül meglepő, hogy a legtöbb esztétikában a szép kategóriái közé sorolt tragikum, komikum stb. nem itt, hanem az esztétikai tartalom „rétegei“ között, mint „sorsérzés“ majd ismét a formaelvek között, tehát mint alaki kérdése található. Vajjon ki keresné ezeket a fogalmakat a „transcendens típusok“ és a „nyugvó sorsérzések“ sorában, ha valaki ezek fölül tájékozódni óhajtana?

A *művészetek felosztásánál* némi indokolást találunk. Helyes, hogy külön értékesíti a tér- és időbeliség választóelvét és aztán az ő tartalmi és formai elvei szerint egy másik felosztást is ad. De ezekkel a felosztási alapokkal nem elégzik meg, mert ezektől többé-kevésbé függetlenül szól az összetett, majd ismét közvetítő és összefogó művészetekről. Ezekkel előbbi felosztásait mintegy kiegészíti. Ezzel kapcsolatban könyvtelenek vagyunk kifogásolni, hogy külön szól a szavalókórusról, amelyben magam részéről semmi fejlődési lehetőséget nem látok; ellenben nem szól a filmről, amelynél pedig annyi aktuális kérdés vetődik fel s vár megoldásra.

Az ellentétes álláspontok és lehetőségek közötti kiegyenlítést keresve, talán legtovább megy akkor, amikor hirdetve az egyéni szabadság jogainak korlátanságát az esztétikumban, az I. k. zárófejezetében nem kevesebb, mint 30 eszt. törvényt állít fel. Valóságos esztétikai kódex, csakhogy a büntetőszankció helyett az utolsóelőtti §-ban törvénybe iktatja az esztétikai szuverénitást, amivel elvben valamennyinek élet veszi.

Részleges tagláásokba nem mehetünk bele.

Szerzőnk minél mélyebben hatol tárgyának elemzésébe, annál több szárra bontja szét az első részekben kezébe vett fonalakat. Így a véleményünk szerint hibásan értelmezett gondosság hajszálfínomságú megkülönböztetésekkel nehezen kibogozható szövevényt fon problémái köré, melybe — olvasóinak legtöbbje leginkább — mind jobban belebonyolódik. De fölemészti a hasáboakat is, melyeket gyakorlati alkalmazásokkal talán gyümölcsözőbben használhatott volna fel. Így irodalmi és művészeti aplikációkra már nagyon kevés hely jutott. Röviden végez az esztétikai kategóriákkal; az építészetre 12, a festészetre, rajzra és szobrászatra 23, a zenére 18, a költészetre 32 lap jut; a lírára, epikára, drámára együtt egy lap.

Pedig van okunk ezt mélyen sajnálni. Elemzései, főleg költői műveknél, mélyrehatóak, gazdagok új szempontok fölvetésében, sok helyt klasszikus szépségűek. De éppen azért, mert nem volt tere s így ki kellett térnie a részekbe hatoló taglalás elől, nem volna részünkről méltányos eme fejezetek kritikai elemzése...

Szerettük volna fenntartás nélkül ünnepegni szerzőt a nagy mű megírásáért és kiadóját is a nemes áldozatért. A könyv megjelenése nagy szolgálatot jelent az elméleti, tudományos esztétika számára. Mindenekelőtt azt, hogy sokakat figyelmeztet arra: tudományos esztétikai elmélet van, él és alakul hazánkban is és a felett nem lehet hallgatással napirendre térni. Nagy érdeme, hogy igen komoly és igen nemes törekvéssel iparkodott hálóját minél mélyebbre meríteni; hogy hangsúlyozta az esztétika bölceleti jellegét; helyes bölceleti és pszichológiai módszerekkel kísérletezett; kimutatta az esztétikumnak elsősorban érzelmi jellegét és intuitív eredetét; tartalom és forma válthatatlan egységét, mint legfőbb jellegzetességet, végül, de nem utolsó sorban, azért, mert mindhárom kötetten keresztül érvényesül a gondolat: műalkotás és műélvezés elvi azonossága, melynek érvényesülésében csak fokozati és erőbeli különbség lehetséges. Ez a gondolat még oly szerzőknél is elhalványodik tárgyalás közben, akik máskülönben ennek az álláspontnak a képviselői.

A kérdések komoly megbeszélésére azért éreztünk bátorságot, mert ezt szerzőnk súlyos és nemesveretű tudományos és írói egyénisége nemcsak megbírja, hanem egyenesen el is várhatja.

Mitrovics Gyula.

Jezsuita Történeti Évkönyv. Szerkeszti: *Gyenis András* S. J. Bp., [1942.] (Stephaneum.) 522 l.

A pannonhalmi főapátsági Szent Gellért-főiskola évkönyve az 1941/42. tanévre. Közzéteszi: *Kocsis Lénárd.* Pannonhalma, 1942. (Új folyam 2. sz.) 282 (2) l.

Kívánatosnak látszik, hogy e két gazdag és változatos tartalmú évkönyvre felhívjuk irodalomtörténetíróink figyelmét, mert bennük számtalan feldolgozás és könyvészet adalék fordul elő.

Különösen figyelemreméltó *Csóka J. Lajos OSB.* tanulmánya a magyar tudományosság XVIII. századi megszervezésének kísérleteiről a pannonhalmi évkönyvben; ugyanott jó bibliográfiát találunk a magyar liturgia történetéhez *Radó Polikórp* összeállításában. Függetlékként kapjuk a főiskola tanárai irodalmi működésének felsorolását.

A Jezsuita Történeti Évkönyv anyagából kiemeljük *Kishán Emil* lelkismeretes életrajzi tanulmányát HELL Miksáról és a kötetnek majd egyharmadát kitöltő eddig kiadatlan szöveg közlését: *A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve 1655–1772* címmel. Irodalomtörténetünk így számtalan életrajzi adattal gyarapodott! Az Évkönyv „Adalékok” és „Könyvészeti adatok” c. fejezetében is nem egy eddig ismeretlen adatra bukkanunk, amelyekért csak hálás lehet az irodalomtörténetíró.

-ry.

Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Életrajzi vázlatok. Többek közreműködésével szerkesztette: *Balanji György*. Bp., 1942. (Szent István-Társulat) 463 (3) l.

A hazánkban inuár háromszáz esztendeje megtelepedett piarista-rend kegyeletes emlékezőse a régi piarista atyákra hívta életre ezt a könyvet. Atyáink és nagyatyáink, de még a mi nemzedékünk tanárai is élnek lépnek meglepően hű jellemképben, amit tárgyvilagos tollal vázolnak fel a napjainkban működő piaristák. Tehát a piarista-szellem és hagyomány egysége kapcsolja össze azokat, akikről íródott ez a kötet. Más esetben talán egyszínűvé válna az ilyen vállalkozás. Ettől a veszélytől azonban nem kell az olvasónak tartania; mind a megelevenítettetek, mind a megmintázók megannyi egyéniség. Eger-váry Ignácól (1751—1809) a csak minap elíratott Sebes Ferencig (1883—1941) a magyar irodalom- és művelődéstörténet áldozatos életű munkásainak és hőseinek Pantheonjába mi is kegyelettel tesszük le szerény koszorúkat.

— 77.

Bölöni Farkas Sándor: Nyugateurópai utazás. Sajtó alá rendezte: *Jancsó Elemér*. Kolozsvár, 1943. 180 l., 12 mell. (Erdélyi Ritkaságok, 11. sz.)

A mult század első felének utirajzai között előkelő helyet foglal el Bölöni Farkas Sándor útinaplója, amelynek gerincét párizsi tartózkodása adja. És ez nem véletlen: Párizs a kor utazó fiataljainak nagy élménye, amelyről mindegyikük beszámol ízlőse, temperamentuma, politikai és irodalmi állásfoglalása szerint: Széchenyi titokzatos és sokat sejtető, Wessolényi rajong, Erdélyi János bámul, Bölöni Farkas megjegyzi, hogy „az utazott és nem utazott“ idegen egyaránt Párizs varázsa alatt áll, tehát már számot ad róla, hogy kortársai kész Párizs-szemlélettel mennek ki. Ő maga nem romantikus, nem Ady Párizs-rajongásának előhírnöke. Azt írja le és csak annyit, amennyit lát és tapasztal, az idegen hűvös tárgyvilagosságával, még amikor a forradalom véres napjait pergeti is előttünk. A drámai események közepette is inkább Párizs intézményeiről ad beszámólót és a látnivalókról, amelyeknek pontos statisztikai adatait is följegyzi. A francia romantika hatása pedig csak akkor villan meg a könyvben, amikor a Morgueról és Dupont „Anatomiai és Pathologiai kabinet“-jéről mesél, amelynek pontos címét is megadja; itt is inkább a tárgyválasztás jelzi a kordivatot, mint a feldolgozás. Párizs irodalmi életéről nincs mondanivalója. A színházakról és a műsorarabokról megemlékezik ugyan, de a harmincas évek példátlanul érdekes francia irodalmi élete iránt közömbös és ez annál feltűnőbb, mert hiszen ez az egyetlen korszaka a szellemi életnek, amikor az író egyúttal néptribun. Bölöni Farkas ebből mitsem látott meg; nem vette észre Victor Hugo forradalmi szereplését — még a neve sem szerepel az útinaplóban — és Beranger oly jellegzetes tevékenységéről sem vesz tudomást. Irodalmi vonatkozású feljegyzéseket nem is találunk a naplóban; nem veszi észre a fejlett francia újságírást sem, amely tizenöt évvel később Irányít az első magyar újságíróvá nevelte. Inkább Párizs társadalmi és gazdasági problémái érdeklik, amelyek a hazai reformeszinnék támogatására ösztökélnek és módot adnak a keserű összehasonlításokra. Bölöni Farkas sóhajai, utalásai a magyar elmaradottságra a harmincas-negyvenes

övek útirajzainak közös jellegzetessége. A napló friss hangja, sok szempontból érdekes mondanivalói kíváncsivá teszik a laikus olvasót Bölöni Farkas másik nagy művére, az *Amerikai utazásra* és ez a legtöbb, amit könyvről mondani lehet. Jancsó Elemér bevezetése egészíti ki az útirajzot. Sok megértéssel, szeretettel és alapos felkészültséggel adja Bölöni Farkas lelki rajzát. Érdekes, szép egykorú Párizs-képek egészítik ki az „Erdélyi ritkaságok” sorozatnak ezt az új, érdekes kötetét.

Gedeon Jolán.

Gyóni Géza: „Repülj már levelem...” (A katonaköltő „Órangyal“-ához írt szerelmes levelei.) Sajtó alá rendezte: Gyóni Ferenc. Bp., 1942. (A Vitéz Rend Zrínyi csoportja.) 184 l.

Gyóni Géza sorsa igazi magyar költősors. Tehetsége a legjobbak közé utalja, de eszményien finom és mégis megrázó erejű poétalelkét az első világháború tragikusan véres eseményei közé sodorja az élet. Itt kell megállnia a helyét és úgy állja meg, ahogyan csak az igazán nagy lelkek tudnak: soha nem csügged, soha nem gyáva és mindvégig bízza bízuk a győzelemben. Honnan veszi az erőt, milyen gyökér az amibe kapaszkodik? Leveleit és verseit egy asszonyhoz intézi, akit mindig csak távoli eszménykép gyanánt tisztel, de aki itt, a messze idegen harcerekén azt jelentette számára, amiért érdemes küzdeni: a békét, az otthonot, a szerelmet. „Minden lelkesítő szózatnál lelkesítőbb a messze táborozó katonára az a gondolat, hogy van, aki minden lépését drága aggodással kíséri és van kiért kiállni a szenvedést, fáradtságot.” Ezt találja meg Gyóni a „lélekasszony“-ban. Külön ki kell emelnünk a bevezetést és az összekötő szöveget író Gyóni Ferenc élvezetes stílusú, amivel növeli a levelek és versek hangulatának megértését. Egyébként a kötet megjelenése soha sem lehetett volna idősebb, mint éppen most, a legközelebbi múlt történelmi eseményeivel kapcsolatban.

G. K.

Kalmár Ödön: *Bártfay László.* Bp., 1942. (Szerző.) 58 l.

Bártfay László és neje, Mauks Jozefin pesti szalónjában jött össze Kisfaludy Károly, majd Vörösmarty, Bajza és Toldy írói társasága. A művelt és szíves házigazda a vendéglátás materiális örömeit litterátori élvezekkel tudta fűszerezni, a bájos háziasszony pedig eszményi lelkesedéssé varázsolta a nyeresőbb férfinem írói harciasságát. Jogos tehát az a feltevés, hogy közvetve vagy közvetlenül jelentős részük volt a reformkor irodalmi életének kialakításában és irányításában. Kalmár Ödön nagy szorgalommal és körültekintéssel gyűjtötte össze a nem éppen nagy számban található adatokat, s ügyesen rekonstruálta belőlük ennek a tipikusan biedermeier irodalmi szalónnak életét és légkörét. Alapos tájékozottságra vall az a mód, ahogyan kijelöli Bártfayék működésének irodalomtörténeti helyét, megértő szeretettel a ház uráról és asszonyáról rajzolt szellemi portréja.

rtr.

Tihanyi Károly: *Kiss Károly irodalmi munkássága. (1793—1866).* Bp., 1938. (Szerző.) 46 l.

Kiss Károly neve ma már csaknem teljesen elmosódott, munkásságáról még a legrészletesebb szakirodalom is alig néhány sorban emlékezik meg. Pedig érdemes és megbecsült munkása volt irodalmunknak a múlt század első felében.

sőt novelláival kapcsolatban bizonyos fejlődéstörténeti értékről és jelentőségéről is beszélhetünk. Tihanyi Károly ügyesen megírt dolgozatában világos, áttekinthető részletességgel és különösen sikerült kortörténeti keretben rajzolta meg az elsősorban katona és tudós Kiss Károly pályafutását. Találóan és meggyőzően jellemzi az ember, az író és a tudós alakját, bemutatja alapos elemzésben szépirodalmi munkáit, sehol sem feledkezve meg az előzményekről, tárgytörténeti vonatkozásokról, hatásokról vagy egyéb fejlődéstörténeti mozzanatokról. Ertekezésének egyetlen szürke része a tudósról szóló fejezet, ez inkább csak egyszerű felsorolás, pedig sok szempontból bizonyára érdekes lett volna a tulajdonképeni irodalomtörténeti anyagon kívül eső munkák szakzerű és tüzetesebb megvizsgálása is.

Bikácsi László.

Németh Mária: Beniczkyné Bajza Lenke. Bp., 1943. (Szerző.) 76 l.

A szerző — rövid életrajzi ismertetés után — három jellegzetes regényén keresztül elemzi a maga idejében oly nagyraértékelt Beniczkyné írói módszerét, magatartását és munkáinak jellemző sajátosságait. Külön fejezetekben foglalkozik az író nő problémáival és elmékedéseivel, regényeinek kor- és tájrajzával, valamint a szereplő típusokkal. Gondos felsorolásban mutatja be a korabeli kritikusok véleményét a „magyar Öbnet“-ről, végül közli néhány irodalomtörténeti vonatkozású levelét. Németh Mária mindent összegyűjtött és elmondott Beniczkynéről, amit csak lehetett, aprólékos és részletes kidolgozásában azonban a szempontokkal adós maradt. Értékelésében némi enyhítéssel csatlakozik Császár Elemér véleményéhez, az író nő nagy kedveltségének, hatásának irodalomtörténeti, társadalmi okait azonban csak érinti, de nem kutatja. Pedig éppen ilyen esetben, amikor nem igazi írói egyéniséggel, hanem elsősorban irodalomtörténeti jelenséggel állunk szemben, az irodalomszociológiai vizsgálgódnak kellett volna előtérbe helyeznie és fölfedni a felszínes író, a selejtes, hazugvilágú mű és a könnyű szórakoztatásra vágyó, sznob olvasó viszonyának kibogozásában a feltűnő siker és népszerűség szálait.

B. L.

Mándy Stefánia: A gyermek a magyar regényirodalomban. Bp., 1941. (Szerző.) 89 l.

A dolgozat szerzője pedagógus, nem vehetjük tehát tőle rossznéven, hogy a magyar regényirodalom gyermekhőseit kizárólag neveléstani és gyermeklélektani szempontok szerint ismertette, s az ábrázolás művészi vonatkozásait teljesen figyelmen kívül hagyta. Viszont nem ártott volna, ha fejtegetéseibe belevonja a neveléstörténet eredményeit is: meg lehetett volna keresni például a kapcsolatot az egyes regényírók gyermek-látása és koruk pedagógiai felfogása között, s ily módon a hosszú és nem is mindig érdekes tartalmi ismertetéseket egy közös pedagógiai-irodalomtörténeti problémakutatás szolgálatába állítani. Így a dolgozat mindössze azzal a tanulsággal szolgál, hogy regényirodalmunk gazdag a gyermekábrázolásban — ezeknek módszeres történeti elemzése és kritikai méltatása továbbra is nyílt kérdés marad.

rtr.